

J ó z e f J a r o s z
Uniwersytet Wrocławski

Indywidualizacja treści w podręcznikach do językoznawstwa

**(Recenzja książki Norberta Morcińca
Wprowadzenie do językoznawstwa niemieckiego,
Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2020, ss. 178).**

1. Uwagi wstępne

Opracowanie podręcznika akademickiego obejmującego podstawy językoznawstwa, jednej z podstawowych dyscyplin na kierunkach studiów filologicznych, nie jest łatwym zadaniem. Wprawdzie zarówno nazwa przedmiotu, który zwykle w programach kształcenia występuje jako „wprowadzenie do językoznawstwa”, jak i jego cel nakreślają ogólnie zakres treści oraz ich poziom merytoryczny, to jednak wybór koncepcji oraz precyzyjny układ zagadnień należy do zadań autora, a rozwiązań w tym zakresie może być kilka. W obliczu ogromu zagadnień i zwykle skąpej liczby godzin dydaktycznych zadanie komplikuje się jeszcze bardziej. Potrzeba sformułowania takiej pomocy dydaktycznej wynika z programów (planów) kształcenia, które przewidują – zwykle na pierwszym roku studiów licencjackich – przynajmniej jednosemestralny kurs obejmujący omówienie rudymenarnych treści w zakresie nauki o języku. Podstawowa wiedza z tej dziedziny jest obecnie wymagana od osób studiujących kierunki filologiczne i dziennikarskie, zaś szczególnie przydatna, wręcz niezbędna, jest ona dla studentów kierunków prowadzących specjalizację nauczycielską, translatorską czy w zakresie komunikacji w językach specjalistycznych. Z tego względu właściwy dobór treści oraz forma ich przekazu są istotne dla prowadzących i studiujących, stykających się po raz pierwszy z wiedzą i nauką o języku na poziomie akademickim. Wymagania stawiane wydawnictwom tego typu można rozpatrywać w trzech kryteriach: doboru treści (kryterium jakości), objętości zagadnień (kryterium ilościowe) oraz sposobu przekazu (kryterium jakości – dydaktyzacja treści, nierzadko trudnych do zrozumienia na podstawie specjalistycznej literatury przedmiotu).

W minionych dziesięcioleciach przedmiot ten nosił nazwę językoznawstwo ogólne i takie też treści przekazywano na kierunkach neofilologicznych. Jeszcze w późnych latach 80-tych dwudziestego wieku wiodącą lekturą obowiązkową dla studentów studiów neofilologicznych było opracowanie Milewskiego (1969). We współczesnej tradycji neofilologicznej – zwłaszcza od momentu wprowadzania postanowień deklaracji bolońskiej – utrwalił się uzus korzystania z podręczników przeznaczonych dla konkretnych neofilologii: niemieccy studenci germanistyki mają do dyspozycji m.in. opracowanie Meibauera i in. (2015) lub Pittner (2016), dla studiujących filologie romańskie przygotowali i wydali skrypty **Becker** (2013), Endruschat/Schmidt-Radefeldt (2014), Stein (2014) oraz Michel (2016), studentom filologii słowiańskiej można polecić pracę pod redakcją Rehdera (2017), adepci skandynawistyki mogą sięgnąć po podręcznik autorów Schäfer/Schäfke (2014). Podobną tendencję do dyferencjacji treści w ramach kursu podstaw językoznawstwa można obserwować i w polskiej dydaktyce uniwersyteckiej. Mniej więcej od dwóch dekad obserwuje się powolny zwrot ku treściom odpowiadającym profilom kształcenia, o czym świadczą podręczniki dla studentów polonistyki, np. autorstwa Lachura (2004) czy Grzegorzczukowej (2007), a także skrypt Izert i Pachocińskiej (1998) dedykowany studentom romanistyki, opracowanie Moszyńskiego (2006) dla studentów sławistyki, Prędoty (2003) napisane dla adeptów niderlandystyki czy, wreszcie, recenzowany tytuł, który przeznaczony jest dla studentów filologii germańskiej. Z uwagi na różny poziom znajomości języka na początku kursu książka napisana została w języku polskim. Mimo że w autor użył w tytule przymiotnika „niemiecki”, to w treści opracowania cały podrozdział 2 (w rozdz. 2) poświęcony jest zilustrowaniu pluricentrycznego charakteru niemieczyny, wykazującej odmianki określane jako narodowe warianty standardowe w Austrii, Szwajcarii, Luksemburgu, Liechtensteinie, Belgii oraz południowym Tyrolu.

2. Koncepcja i zawartość merytoryczna

Recenzowana publikacja przeznaczona jest dla studentów germanistyki i wszystkich, którzy pragną zapoznać się z podstawowymi zagadnieniami dotyczącymi języka i językoznawstwa niemieckiego. Celem podręcznika jest przekazanie rudymenarnej wiedzy o języku poprzez syntetyczne zaprezentowanie jego struktury na przykładzie języka niemieckiego, a także ukazanie dyscyplin współczesnego językoznawstwa. Opracowanie dostarcza studentom początkowych semestrów niezbędnej wiedzy do dalszego kształcenia filologicznego, językoznawczego oraz świadomego wyboru zajęć z tej dyscypliny, w tym zajęć specjalizacyjnych, takich jak seminarium licencjackie czy magisterskie.

Spektrum tematyczne opracowania można podzielić na trzy bloki: 1. elementy semiotyki oraz ujęcie języka jako systemu znaków (rozdział 1); 2. język niemiecki – jego rozwój, zróżnicowanie społeczne (język standardowy, język potoczny, języki środowiskowe, dialekty), regionalne (w odniesieniu do odmianek w poszczególnych państwach niemieckojęzycznych) i historyczne, ujmujące etapy rozwoju języka (roz-

dział 2); 3. podstawowa wiedza dotycząca systemu językowego i pośrednio również zagadnień współczesnego językoznawstwa w postaci podstawowych jego subdyscyplin: począwszy od fonetyki i fonologii, poprzez morfologię i składnię, po informacje z zakresu semantyki i pragmatyki (rozdziały 3-8). Każdy z nich zawiera podstawowy aparat pojęciowy oraz przedstawia najważniejsze problemy badawcze omawianej dyscypliny. Przedstawianiu zagadnień i faktów językowych towarzyszy za każdym razem odwoływanie się do przykładów z języka niemieckiego.

Kolejność wprowadzonych zagadnień podąża za tradycyjnym podejściem, utrwalonym w wielu polskich podręcznikach akademickich (np. Grzegorzyczkowa 2007, Kabatek/Pusch 2011): od najmniejszych jednostek języka do bardziej złożonych. Wprawdzie inne publikacje tego typu porządkują przekazywane treści w odmiennym kolejności – od większych jednostek języka (tekst) do najbardziej elementarnych (dźwięk), co uzasadniają względami dydaktycznymi (por. Haase 2007: 9), to jednak nie należy traktować tego jako zarzutu wobec autora, a raczej postrzegać jako świadomy wybór opcji utrwalonej tradycją. Warto przy tym pamiętać, że na ogół w analogicznym porządku wprowadzane są treści dotyczące podsystemów języka na studiach neofilologicznych: fonetyka i fonologia, morfologia, składnia, pragmatyka i ewentualnie lingwistyka tekstu. W ten sposób podręcznik niejako antycypuje przyszłe treści.

Szczególną wartość należy przypisać rozdziałowi drugiemu, ponieważ to on jest niezwykle ważny poznawczo dla studentów początkowych semestrów studiów germanistycznych. Obfitość treści, które należą do podstawowej wiedzy językoznawczej, oznacza konieczność bardzo zwięzłego przedstawienia zagadnień – pogłębienie i rozszerzenie wiedzy może nastąpić w oparciu o literaturę przedmiotu w ramach innych zajęć. Pod tym względem praca Norberta Morcińca spełnia swoje funkcje z naddatkiem. Każdy rozdział kończy spis współczesnej literatury językoznawczej, który wykorzystać można do pogłębienia odnośnej wiedzy. Ponadto opracowanie zawiera bibliografię ogólną, znajdującą się na końcu publikacji, która obejmuje wybór tytułów z zakresu językoznawstwa germanistycznego, jakie ukazały się po roku 2000. Pozytywnie należy również ocenić pojedyncze wskazówki bibliograficzne w tekście, jak np. na str. 54 – odesłanie do słownika ortograficznego *Duden*.

W koncepcji podręcznika widać kombinację treści ogólnojęzykoznawczych z odniesieniami do struktury i specyfiki języka niemieckiego. Przy czym punkt ciężkości spoczywa na przekazaniu wiedzy o niemczyźnie i opisie jej podsystemów. Nadanie podręcznikowi takiego profilu tematycznego oznacza pewne ograniczenia w obrębie treści ogólnojęzykoznawczych (np. językoznawstwa typologicznego, historycznego i in.), które zwykle stanowią kanon tematyczny w zakresie podstaw językoznawstwa. Autor dokonał kompromisu między treściami kierunkowymi, tj. dotyczącymi języka niemieckiego, a ogólnymi, które właściwe są wszystkim studiom neofilologicznym. Argumentem przemawiającym za rozwiązaniem autora jest zasygnalizowany w tytule krąg odbiorców opracowania oraz fakt, że ostateczny zakres treści przedmiotu ustala prowadzący na podstawie sylabusu w oparciu o inne dostępne materiały.

Zawartość treściowa oraz układ tematyczny nie budzą zastrzeżeń. Można oczywiście wskazać na brakujący rozdział dotyczący nauki o tekście, który niekiedy kończy omawianie podsystemów języka (por. Kabatek/Pusch 2011), jednak pamiętać należy, że istotnym ograniczeniem jest liczba godzin przeznaczonych na przedmiot i taki dobór ilości treści, by zawartość podręcznika możliwa była do zrealizowania.

Budowa poszczególnych rozdziałów jest przemyślana nie tylko pod względem merytorycznym, ale również formalnym – obszerniejsze zagadnienia zostały podzielone na krótsze podrozdziały, co sprzyja recepcji treści tekstu, to z kolei pomaga przyswajaniu wiedzy w małych porcjach o ściśle określonym profilu tematycznym.

Wywód autora jest bardzo spójny i przystępny – kolejność treści w ramach poszczególnych rozdziałów jest doskonale dobrana i ukazuje zależności między omawianymi wątkami. Publikacja Morcińca jest opracowaniem, które bardzo zwięźle, rzeczowo i naukowo, a przy tym przystępnie, posiłkując się niekiedy metaforą, sięgając po ciekawostki językowe czy przykłady wzbudzające zainteresowanie (np. omówienie etymologii i zmieniającego się znaczenia przymiotnika *geil*) ukazuje język niemiecki w środowisku społecznym wraz z jego historią i zróżnicowaniem, a tym samym – sygnalizuje różne aspekty nauki o języku, uzmysławiając ich bogactwo i złożoność. Z drugiej zaś strony, wskazuje na szereg zjawisk, które obecne są przy nabywaniu kompetencji językowych towarzyszą studentom na dalszych etapach studiów.

3. Słabsze strony publikacji

Niewątpliwie mankamentem opracowania jest brak niemieckiej terminologii językoznawczej, która wydaje się konieczna ze względu na grupę odbiorców. Jej użycie w tekście bieżącym oraz na przykład w formie dwujęzycznego spisu na końcu podręcznika byłoby naturalnym uzupełnieniem treści wywodu, doskonałym wprowadzeniem w słownictwo specjalistyczne ułatwiającym studentom lekturę materiałów źródłowych wymienionych w obszernej bibliografii.

Jako pewne niedociągnięcie należy ponadto wymienić skromną szatę graficzną. Tekst charakteryzuje się oszczędnym – można powiedzieć wręcz ascetycznym – użyciem środków typograficznych w duchu lat 80-tych dwudziestego wieku. Jednak istotne pojęcia wyróżniono drukiem wytłuszczonym, zaś wszystkie przykłady odróżniają się optycznie od pozostałych komponentów tekstu poprzez użycie kursywy. Te skromne zabiegi nadają tekstowi akademickiej powagi, ale i dydaktycznej troski o odbiorcę, któremu podręcznik ma ułatwić transfer wiedzy. Jedynie rozdział poświęcony fonetyce i fonologii wzbogacają ilustracje, które poglądowo przedstawiają budowę i funkcjonowanie narządów mowy. Jednak to wydaje się wciąż zbyt skromnym udziałem elementów wizualnych i sterujących. Wprowadzenie wewnątrztekstowej nawigacji w postaci np. umieszczenia kluczowych terminów na marginesie ułatwiających znalezienie poszczególnych treści, typograficzne wyróżnienie definicji, wprowadzenie słów kluczowych na początku rozdziałów stworzyłyby bardziej przyjazną szatę graficzną

ułatwiający szybki dostęp do szukanej treści i tym samym korzystanie z opracowania. Te przykładowo wymienione zabiegi weszły na stałe do podręczników, również na poziomie akademickim. W opracowaniu zabrakło ponadto elementu kontroli i ewaluacji procesu uczenia się w postaci zadań, pytań kontrolnych lub testów, umożliwiających i ułatwiających zarówno studiującemu, jak i nauczającemu sprawdzenie nabytej wiedzy w procesie dydaktycznym. Taki komponent uzupełniłby kanoniczny asortyment składników wyróżniających współczesne podręczniki. Wymienioną lukę w koncepcji metodycznej omawianej publikacji można uzupełnić w następnych wydaniach na przykład w postaci dodatkowego rozdziału na końcu podręcznika. Inne wymienione niedociągnięcia można ponadto łatwo zniwelować odpowiednimi działaniami prowadzącego przedmiot.

4. Podsumowanie

Reasumując, należy stwierdzić, że omawiana publikacja cechuje się licznymi walorami dydaktycznymi i naukowymi. Przede wszystkim spełnia wymagania podręcznika, którego celem jest wprowadzenie polskojęzycznych studentów w zagadnienia językoznawstwa niemieckiego, w szczególności pozwala osiągnąć szereg efektów kształcenia i może być z powodzeniem polecana jako podstawowa lektura towarzysząca kursowi podstaw językoznawstwa, czy to w formie wykładów, ćwiczeń, czy konwersatoriów na studiach germanistycznych.

BIBLIOGRAFIA

- BECKER M., *Einführung in die spanische Sprachwissenschaft*, Tübingen, Narr Verlag, 2011.
- ENDRUSCHAT A., SCHMIDT-RADEFELDT J., *Einführung in die portugiesische Sprachwissenschaft*, Tübingen, Narr Verlag, 2014.
- GRZEGORCZYKOWA R., *Wstęp do językoznawstwa*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2007.
- HAASE M., *Italienische Sprachwissenschaft. Eine Einführung*, Tübingen, Narr Verlag, 2007.
- IZERT M., PACHOCIŃSKA E., *Wstęp do językoznawstwa ogólnego*, Warszawa, Uniwersytet Warszawski. Instytut Romanistyki, 1998.
- KABATEK J., PUSCH C. D., *Spanische Sprachwissenschaft. Eine Einführung*, Tübingen, Narr Verlag, 2011.
- LACHUR CZ., *Zarys językoznawstwa ogólnego*, Opole, WUO, 2004.
- MEIBAUER, J. et al., *Einführung in die germanistische Linguistik*, Stuttgart-Weimar, Metzler Verlag, 2015.
- MICHEL A., *Einführung in die italienische Sprachwissenschaft*, Berlin-Boston, De Gruyter, 2016.
- MILEWSKI T., *Językoznawstwo*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 1969.
- MOSZYŃSKI L., *Wstęp do filologii słowiańskiej*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN, 2006.

-
- PITTNER K., *Einführung in die germanistische Linguistik*, Darmstadt, WBG Academic, 2016.
- PRĘDOTA S., *Wprowadzenie do językoznawstwa niderlandzkiego*, Wrocław, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2003.
- REHDER P. (Hg.), *Einführung in die slavischen Sprachen*, Darmstadt, WBG Academic, 2017.
- SCHÄFER M., SCHÄFKE W., *Sprachwissenschaft für Skandinavisten: Eine Einführung*, Tübingen, Narr Verlag, 2014.
- STEIN A., *Einführung in die französische Sprachwissenschaft*, Stuttgart, Springer Verlag, 2014.

Individualization of content in linguistics textbooks

(Review: Norbert Morciniec, *Wprowadzenie do językoznawstwa niemieckiego*, Oficyna Wydawnicza Atut, Wrocław 2020, ss. 178)

Summary: The review article concerns an academic textbook intended for students of German philology. The purpose of the handbook is to introduce the students to the issues of the German language and linguistics. The analysis includes the selection of issues, volume and didactic aspect of the publication. The publication meets the criteria for academic textbooks in terms of content, scientific approach, volume and didactic study, and can be recommended as a teaching aid.

Keywords: linguistics, didactics, academic textbook, German studies, teaching aid

DOI: <https://doi.org/10.34864/heteroglossia.issn.2084-1302.nr11.art7>